

*Георгій Філінчук,
доктор педагогічних наук,
професор, академік АПН.
м.Київ*

Етнокультура, природовідповідність в метизації особистості

Практично кожна країна в умовах сучасного цивілізаційного розвитку розглядає освіту як основу життєвого успіху особистості, благополуччя нації, її конкурентоспроможності. Якісна, безперервна, динамічна освіта є імперативом росту людського капіталу, інноваційного поступу суспільства. Вона є також одним із головних чинників становлення і поширення демократії. Суспільство, а особливо постіндустріальне, у XXI ст. потребує більш досконалої форми політичної і громадської організації, щоб створювати умови для творчої самореалізації особистості, впровадження новітніх технологій, адекватно реагувати на нові виклики і ризики, забезпечувати сталий розвиток. Передумовою для цього є сповідування на національному і глобальному рівнях максими «вільна людина – розвинене громадянське суспільство – міцна держава». Тому фундаментальним завданням освіти є формування громадянських цінностей і переконань, громадянське зростання суспільства як основи соціальної стабільності. Очевидно, для цього необхідно не лише суттєво змінювати уклад діяльності кожного освітнього закладу, впроваджувати принципи антиавторитарної педагогіки, педагогіки співробітництва і співтворчості, але й будувати якісно новий зміст процесу виховання. Пріоритетами для нього мають стати: патріотизм і громадянськість, почуття національної і державної гідності, честі, власної гідності і соціальної справедливості, міжнаціональна і міжетнічна солідарність, повага до національних традицій і культур, віротерпимість і толерантність, гуманізм, демократичність і духовність. Такі підходи носять для більшості країн універсальний характер і є вимогою часу, адже це освіта для демократії, для творення єдиного полікультурного і освітнього простору, здатного формуватися тільки на основі багатостороннього діалогу культур, їхнього взаємовпливу і взаємозбагачення.

Проте справжній конструктивний діалог культур, реалізація цінності полікультурності уможливлються насамперед через розвиток національних культур і етнічної багатоманітності. Відродження, нарощування культурного потенціалу кожного народу, трансформація його в соціально-педагогічні процеси, збагачення змісту освіти етнокультурними цінностями і здобутками є дуже актуальним завданням для сучасного світу. За такого підходу можна з більшим успіхом реалізовувати багатоаспектний напрям гуманізації освіти, оскільки гуманістична парадигма передбачає орієнтацію на суб'єктивний світ особистості, багатство його внутрішнього простору, індивідуальність бачення соціокультурного середовища. Ігнорування чи нівелювання особистісних етно-національних цінностей ніколи не сприятиме творенню більш толерантного, сприйнятного суспільства у світовому вимірі, яке спроможне

адекватно реагувати на виклики й забезпечувати більш гармонійний цивілізаційний розвиток. Тому дуже важливим є поєднання загальнолюдських, планетарних цінностей з етнокультурними, регіональними, особистісно-індивідуальними. Відхід в ту чи іншу сторону, гіпертрофія чи нехтування ними приводить, як правило, до деформації змісту виховного процесу, громадянського виховання. Наслідком уніфікації розмаїття, дискримінації етно-національної складової будь-якого народу є непоправні втрати в соціокультурному, політичному, господарсько-економічному житті суспільства. Людська спільнота має усвідомити, що світ може бути збережений лише за умов, коли в суспільствах існуватимуть багатоманітність індивідуальних, етнічних, цивілізаційних різновидів, а в природі – біорізноманіття.

Саме тому у перші роки незалежності, готуючи Державну національну програму «Освіта «Україна ХХІ століття», серед основних шляхів реформування освіти, її стратегічних завдань визначальними були: відтворення і трансляція культури і духовності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків; ... подолання девальвації загальнолюдських гуманістичних цінностей та національного нігілізму, відірваності освіти від національних джерел¹. Для України, навіть у порівнянні з багатьма європейськими сусідніми державами, ця концептуальна ідея мала виключно вагоме значення в силу своєї історичної, політичної спадщини. Тому українська освіта, педагогіка, насправді, потребує не просто включення в її зміст національно-культурного компоненту, а послідовного впровадження етнічного ренесансу, етнопедагогічних цінностей українського народу. Адже періоди російської, польської, румунської, угорської, «радянської» політичної й культурно-освітньої колонізації утверджували, за висловом М. Драгоманова, «національно-державний централізм, примус до державної мови і ніяким чином людяно-освітній універсалізм з вільністю кожної народної мови»². Така політика утисків і заборон стосувалася не тільки мови, а всього українського націотворчого сегменту. У зв'язку з цим повернення культурно-педагогічної спадщини українства дасть можливість отримати унікальний освітній потенціал історико-культурного, мовно-літературного, наукового, етичного, економічного, екологічного, мистецького характеру. Як свідчить педагогічна практика, етнокультурний компонент значно збагатив зміст освіти, розширив можливості для інтелектуального і морально-етичного зросту.

Важливість етнокультурного підходу полягає в тому, що, по-перше, етнокультура розглядається в органічному зв'язку історичного розвитку народу, його ментальності, національного характеру, самосвідомості і виступає як засіб формування етноособистості; по-друге, лише опанувавши

¹ Державна національна програма «Освіта» Україна ХХІ століття». – К.: «Райдуга», 1994. – С. 6-7.

² Драгоманов М.П. Чудацькі думки про українську національну справу. Вибране. / М.П. Драгоманов. – К.: Либідь, 1991. – С. 509.

свою національну культуру, особистість здатна успішно долучатися до пізнання світової культури, загальнолюдських цінностей. А отже, громадянин світу з його планетарним баченням і сприйняттям універсальних цінностей не може сторонитися ціннісних основ «національного», прикриваючись «загальнолюдським». Згадуваний нами М. Драгоманов як один з яскравих прибічників європеїзму в культурному розвитку українства не раз виступав проти фальшивих всесвітників, які казали, що національностей не треба, що національні мови тільки перешкоджають людям, то й ліпше, коли українська мова вимре. «Такі фальшиві всесвітники, – пише він, – були й є не тільки в Росії. Деякі німці говорили таке ж саме проти слов'ян і навіть італійців, а чехи нехай забувають свою (мову), а вчаться німецької і т.ін.»³

Безумовно, з 90-х рр. ХІХ ст., коли відбулося кілька друків зазначеної вище праці, зокрема і з допомогою І. Франка, пройшло багато часу, світ зазнав різких змін, переживши дві світові і безліч локальних війн. Нинішня ситуація вимагає адекватного суспільного і державного реагування на соціокультурні виклики і процеси. Сучасна етнопедагогіка як важлива складова соціально-педагогічної системи потребує оптимальної політики формування сучасної етнокультури; стратегії відродження і розвитку національних культур, а особливо української; мовної політики, позбавленої рудиментів авторитаризму і дискримінації, що ґрунтується на зміцненні статусу української мови як державної і як носія титульної нації; на вільному розвитку відповідно до Європейської Хартії мов національних меншин, на ефективному опануванні провідних мов світу; вироблення конструктивної моделі діалогу культур, насамперед у змісті освітніх систем. У цих підходах одночасно закладається консолідуюча, об'єднуюча ідея, ідея етнічної самоідентифікації як стержневої якості етнокультури, ідея взаємовпливів і взаємозбагачення культур. Таким чином, освіта мусить опиратися на таке етнокulturне й етнопедагогічне середовище, яке б зміцнювало культурне ядро змісту освіти на основі національних і загальнолюдських цінностей. У ньому здатні успішно функціонувати національно-регіональні освітні підсистеми, які сприятимуть проведенню конструктивної національної політики, оздоровленню міжетнічних відносин, міжособистісних контактів у полікультурному суспільстві. Етнопедагогіка не тільки чітко виокремлює етнокulturні риси, характеристики, цінності кожного народу, її традиційно-консервативний потенціал здатний конструктивно впливати також на розвиток сучасної педагогіки і бути фактором зближення, взаємозв'язків із системами виховання й освіти інших народів. «Суспільне виховання, – писав К. Ушинський, – яке зміцнює і розвиває в людині народність, його розум і свідомість, могутньо сприяє розвитку народної самосвідомості взагалі, сильно й сприятливо впливає на розвиток суспільства, його мови, його літератури, його законів, словом, на всю його історію»⁴.

---

³ Драгоманов М.П. Чудацькі думки про українську національну справу. Вибране. / М.П. Драгоманов. – К.: Либідь, 1991. – С. 476.

Ретроспективний історико-педагогічний аналіз засвідчує, що принцип народності, впровадження в зміст освіти етнокультурних національних цінностей характеризували якісні зміни в освітній системі України ще в другій половині 80-х рр. ХХ ст. Саме тоді почався процес удосконалення мовної мережі навчальних закладів, з'явилися концепції розвитку національної освіти (Гніденська, Львівська, Тернопільська, Буковинська, загальноукраїнська), які мали національну, демократичну, гуманістичну спрямованість і слугували пізніше створенню Національної програми «Освіта України. ХХІ століття», введенню у навчальні плани курсів «Народознавство» та «Українознавство». І головною метою таких нововведень було формування через духовні і матеріальні досягнення, культуру рідного народу національної самосвідомості, людської гідності. Хоча ні в кадровому, ні в навчально-методичному, ні в психологічно-ментальному плані українська освіта не була готовою до цього в повній мірі. А проблеми етнокультури у змісті освіти лише почали на той час актуалізовуватися в українській педагогічній науці.

Слід також зазначити, що етнокультурна освіта містила обмаль знань як про українців, їхню культуру і правдиву історію, так і про народності, які віками проживали поруч. Очевидно, що за таких умов обмеженості системного етнокультурного бачення, що об'єктивно зумовлювалося денаціоналізованим станом народу, неможливо зреалізувати завдання по вихованню національно свідомої і патріотично налаштованої людини. Тому потреба передусім пізнати себе, своє власне національне «Я» була природовідповідною і логічною. А поява в освітньому, культурному, політичному просторі такого явища як «українознавство» стала наслідком не лише творчих ініціатив і діяльності педагогів та науковців, але й історичною, суспільною закономірністю, адже в освіту поверталися цінності, які в добу українського відродження формувалися М. Грушевським, С. Єфремовим, В. Вернадським. Це була реакція на геополітичні зміни, результати денаціоналізації української освіти, відновлення державності України і потреби творення нової парадигми освіти як синтезу загальнолюдського, національного й особистісного. Хочемо визнати це чи ні, зрозумілим є те, що намагання інтегруватись у європейський освітній простір, зробивши зміст освіти більш олюдненим і гуманним, зумовлює посилення і значущість українознавчого компоненту, знань про Україну. Тому й зберігають свою актуальність, звичайно в іншому вимірі, драгоманівські ідеї: «Навіть два-три десятки поважно та правдиво й вільно написаних книг про Україну, слов'янські країни, громадські рухи в Європі... зробили б велике діло. Вони б спинили утікачку, – зазначав М. Драгоманов, – наших молодих людей од України й українства, давши їм змогу пізнати свою країну й природу, показавши як можна служити всесвітнім інтересам на українській ниві»⁵. Адже в умовах активізації глобальних процесів світ не лише не відмовляється

---

⁴ Демков М.И. Русская педагогика в главнейших ее представителях / М.И. Демков. – М.: Изд. К. Тихомирова, 1838. – С. 261.

від національної освітньо-виховної системи, а значною мірою посилює її, зокрема й в інформаційному просторі. Знання своєї культури, інтелектуальних й мистецьких надбань, повага до власної історії, мови, держави, рідної землі, національних традицій стали пріоритетами й ціннісними орієнтирами, основою змісту освіти розвинутих країн Європи, Росії, Ізраїлю, Китаю, Японії.

Важливо усвідомити, що українознавство не може сприйматися як етнопедагогічне явище, яке стосується тільки українців і навчальних закладів з українською мовою викладання. Будучи системою знань і цінностей про український народ і Україну, філософія українознавства повністю суголосна з ідеями Конституції України і сприяє «консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України»⁶. Сприйняття і знання цінностей України – батьківщини майже для 130 національностей – має стати нагальною потребою не лише для етнічних українців, але й для всіх громадян, незалежно від національної, релігійної приналежності, оскільки всі вони є українським народом. У цьому сенсі українознавство має загальноукраїнську значущість, містить в собі інтелектуальний, громадянський, соціально-політичний потенціал консолідації суспільства, формування політичної нації.

Нову етику взаємопізнання, толерантності, поваги і миру слід всіляко пропагувати і впроваджувати в систему стосунків не тільки між державами, але й передусім у власній країні. І саме освіта є головним чинником творення гуманної етичної парадигми людського співжиття, яка ґрунтується на культурологічній основі, на традиції культури. Тому не варто заперечувати такий підхід, що пізнання українських духовних, наукових, історичних, культурних цінностей представниками інших національностей є шляхом до діалогу культур, подолання відчуженості до української культури, мови, що культивувалася впродовж тривалого часу. Лише пізнання й повага один до одного забезпечуватимуть розвиток і перспективи людської цивілізації, громадянського суспільства.

Вивчення сукупності фактів, явищ, надбань української етнокультури, культури інших народів є закономірним процесом в освітній практиці. І кожна держава залежно від історичних умов, особливостей власного етногенезу формує зміст і стандарти освіти з урахуванням етнокультурних цінностей. Цей процес має свої структурні форми і засоби, проте ніде він не відбувається, коли ігнорується національна культура як безцінний духовний і інтелектуальний доробок багатьох поколінь. Бо без ідей національних унеможлиблюється продукування ідей вселюдськості. Українська етнокультура, українознавчі цінності мусять докорінно змінити якість змісту

---

⁵ Драгоманов М.П. Шевченко, українофіли й соціалізм. Вибране / М.П.Драгоманов. – К.: Либідь, 1991. – С. 428.

⁶ Конституція України. – К.: Преса України, 1997. – С. 6.

освіти, змінити сутність ставлення до власної історії, культури, мови, незважаючи на дуже складне соціокультурне середовище, формуючи не тільки раціональне об'єктивне мислення, але й ірраціональні чуттєві якості людини. Саме такий підхід, сформований на принципах природо- і культуровідповідності, народності, має системний, постійний і наскрізний характер, здатний забезпечувати новітнє, більш сучасне осмислення ролі нації, української держави в контексті світового розвитку.

Таким чином, людська культура є визначальним фактором при вирішенні численних завдань глобального і локального характеру. Практика засвідчує, що культурної адаптації потребує як суспільне соціокультурне середовище, так і природне. Досягти певного культурно-цивілізаційного стану можна лише тоді, коли найбільш об'єктивно оцінювати, адекватно реагувати, прогнозувати явища, процеси, які відбуваються в навколишньому світі. І саме етичні норми, які сформовані на базі культури, народної традиції, здатні оберігати людину від наслідків асоціальної, антигуманної, антиекологічної діяльності. Слід усвідомити, що сучасна глобальна ситуація характеризується не тільки як криза споживацького ставлення людини до природних, соціальних, але й моральних ресурсів. Психологія, ментальність, поведінка «ринкової людини» стає дедалі більш агресивною, нетолерантною, цинічною. Прагматична вигода, нажива, отримання благ будь-якою ціною стають головною мотивацією шляхом ігнорування особистістю, спільнотами, а інколи і цілими державами моральних, етичних, правових принципів. Поведінкові норми у цьому випадку позбавляються, як правило, духовних, культурних, релігійних, етнонаціональних цінностей. Очевидно, що це явище, на жаль, має універсальний характер і не залежить від національних чи політичних кордонів. І від таких антиціннісних універсальних проявів і діянь можна оберігати цивілізаційний розвиток лише загальноприйнятими етичними нормами і оцінками, які зіткані з інтелектуальних, духовних, матеріальних досягнень багатьох етносів, народів, релігій, культур. Свідченням цього є ідеали, норми, істини вічних книг Будди, Біблії, Корану. У них на основі досвіду різних народів впродовж століть і тисячоліть концентрувались духовні ідеали і потреби, норми і моральні зобов'язання взаємин між людьми, людини і природи. Але жорстокий, конкурентний, егоцентричний світ людини далеко не завжди послуговується істинами добра, змагаючись за удаване місце під сонцем, щоб потім розплачуватися війнами соціальними катаклізмами, техногенними катастрофами. «Щоб потім, потім...», – як пише Ліна Костенко, – потім, як усі ми, / почула раптом дзвони Хіросіми. / А потім – дзвін Чорнобиля. І зону. / І серце дзвону в попелі руїн. / І Фукусіму, де вже й не до дзвону. / Який він буде, наш наступний дзвін?!»⁷. Тому війни, голод, розбрат, трагедії від мирного атому і горіння нафтових скважин, тероризм, людиноненависництво і соціальна несправедливість є не просто наслідками і складовими політики, економіки, мілітарної ідеології чи боротьби релігій, а наслідками кризи екології людської душі. І це триватиме,

---

⁷ Костенко Л.В. Мадонна Перехресть / Ліна Костенко. – К.: Либідь, 2011. – С. 101.

допоки ми відходимо від витоків народної мудрості і традиції, допоки глобальна і етнічна цінність добра й любові не займатимуть пріоритетне місце в ієрархічній системі цивілізаційного поступу. Поведінкові норми і дії особистості, громади, народів і держав зможуть набути природо відповідної суті лише тоді, коли уподібняться до поведінки (щоб не сказати «моралі») бджоли, яка відповідно до вчення Будди, набравши соку, відлітає, не пошкодивши квітку, її кольору і запаху. «А людину, яка нищить квіти, розум якої в шорах, краде смерть, як повінь – спляче село...»⁸.

Світ у силу дедалі більшої активізації інтеграційних процесів, об'єктивно приходитиме до сприйняття універсальних загальнолюдських цінностей. Але глобальні проблеми вимагають творення і глобальних цінностей, культурних якостей. Індивідуум, окремих етнос, людство мусять не лише усвідомлювати, що суспільний і природний поступ ґрунтується на певних закономірностях, законах, але й що повинні існувати загальні етичні правила оцінки і поведінки у стосунках людини з людиною, людини з природою. Разом з тим все це аж ніяк не означає, що слід орієнтуватися лише на світоглядну уніфікацію. Більше того, етнополітичні, освітньо-виховні, екологічні концепції мають бути зорієнтовані на усвідомлення, що прогрес можливий тільки за умов розвитку багатоманітностей як у природі, так і в суспільстві, а істинна культура людської особистості здатна розвиватися саме на основі синтезу загальнолюдської і національної культури. Дуже важливо, щоб освітня стратегія не зорієнтувала еволюцію культурного становлення на суцільну уніфікацію і стандартизацію, щоб національні й етнічні особливості, традиції, які передбачають своєрідність ставлення людини до світу, природи, були не лише збережені, але й розвинуті. Не варто сприймати перспективу світу таким чином, що глобалізація уже найближчим часом уніфікує культурні надбання. Більш ймовірно, що подальше нарощування кризового потенціалу потребуватиме адекватних рішень і дій, які базуватимуться не лише на науково-технічних, економічних, соціально-політичних обґрунтуваннях, але й потребуватимуть використання ідей, досвіду, досягнень, традиційних підходів конкретних народів, національних культур. І це особливо стає помітним у стосунках з природою. А пізнаючи традицію у ставленні до природи – це пізнавати і сам народ, який у своїй сукупності наділений безліччю особливостями, своєрідністю знань, географічною, історико-культурною, господарською специфікою. Адже природно, що у проживаючих в Карпатах, Придніпров'ї, на Поліссі, Слобожанщині чи у степах Криму століттями вироблялись свої регіональні культурні традиції у конкретних екологічних нішах. І невідповідність дій, поведінки людини в силу незнання або ігнорування закономірностями буття природи завжди супроводжуватиметься згубними наслідками для природного і соціального середовища.

---

⁸ Книга Будди: антологія / сост. А. Галат. – СПб.: Амфора, 2009. – Серія «Александрійская библиотека». – С. 277.

Тому ті освітні концепції, системи, програми, в яких закладаються цілі по формуванню сучасної культури людини, можуть бути ефективними лише за умов впровадження в освітньо-виховному процесі етнокультурних цінностей, що уможливлуватиме належне усвідомлення людиною і суспільством етичних зобов'язань у взаєминах з природою. Так як «особистість не може собі дозволити розкіш егоїстичного відокремлення від суспільства» (С. Левицький)⁹, так особистість і суспільство не зможе відокремлювати себе від «старої» традиційної культури. Обійти її, зігнорувати означає втратити історичну пам'ять, самобутність народу, його само ідентичність і національний імунітет. Сильні нації, як правило, настільки сильно й наполегливо оберігають свої національні досягнення, традиції й етнорорми, що вони перетворилися з суто етнічного в соціокультурний фактор. Саме завдяки етносоціальній психології, збереженню етнічних цінностей, зокрема у стосунках з природою, формується здатність в таких суспільствах мінімізувати екологічні катаклізми антропогенного характеру, оскільки етнокультура продукує якісно нову екологічну етику.

Очевидно, глобальні проблеми вимагають не лише становлення загальнолюдської етики, стандартів, універсальних підходів, але й максимального врахування регіональних, етнокультурних характеристик великих і малих народів.

Зміст освіти потребує більш системної і глибокої оцінки того, що відбувається в світі, власній країні. Зрозуміти, об'єктивно реагувати на ситуацію можна лише на основі синтезу культурних, соціальних, політичних, економічних, екологічних чинників. І постає достатньо тривожна картина, яка засвідчує про гостроконфліктність, нерівномірність, несправедливість, протиріччя і агресивність політичних, ідеологічних, релігійних, етнічних рухів. У трикутнику функціонування «людина – суспільство – природа» дедалі більше проявів інтервенції, конкуренції, діяльності поза етичними нормами. За таких умов годилося б і особистість виховувати адаптивно, відповідно до такого агресивного соціоекологічного середовища. Проте якими би не послуговувалися негативами, очевидним є усвідомлення того, що вся історія людства, рідного народу показує значущість і безальтернативність для життєдіяльності цінностей добра, миру, толерантності і любові. «Бо мечі свої, – як сказано в Біблії, – перекують вони (народи) на лемеші, а списи свої – на серпи. Не підійме меча народ проти народу, і більше не будуть навчатись війни!»¹⁰. Цього етичного миру в собі сьогодні потребує людина, суспільство, сім'я, держава, глобальний світ. Цього цивілізаційного підходу вимагає сьогодні і система суспільного громадянського виховання, бо він є гуманним і народооберігаючим. Адже універсальні надбання людства, етнотрадиція

---

⁹ Левицький С.А. Трагедія свободи: избр. произведения / С.А. Левицький. – М.: «Астрель», 2008. – С. 525.

¹⁰ Біблія. Українське біблійне товариство. – К., 1994. – С. 683.

кожного народу завжди нестимуть екооберігаючу енергію, яка містить почуття рідної землі, вітчизни, поваги до людини і природи.

Народ, у сутність якого ввійшли національні ідеали, традиції, народна, передана через покоління мудрість, чесноти, здатний берегти, захищати, відтворювати природу, частинкою якої він є і серед якої існує. Тому дуже важливо, щоб в сучасній громадянській, екологічній освіті розвивались і впроваджувалися ті ідеї і принципи, які, по-перше, направлені на використання історичного, культурного досвіду й творчого потенціалу конкретного етносу в конкретному регіоні. По-друге, засвоєння і передача етнокультурних знань і надбань сприятливо впливатимуть на етнокультуру поведінки і дії нинішнього та прийдешнього поколінь. По-третє, культурна екологічна традиція оберігає суспільну і державну діяльність від асоціальних, анти екологічних діянь по відношенню до людини і природи. По-четверте, етнокультурні цінності, несучи в собі багатовіковий досвід, етичність образів і вчинків значно посилюють гуманітарні й гуманістичні аспекти змісту виховання, зокрема екологічно. По-п'яте, перспектива цивілізації, очевидно, передбачатиме безперервний процес суперечностей між людиною і природою, а отже, етнонаціональна культура завжди відіграватиме важливу роль у творенні збалансованої поведінки на основі соціальних, політичних, етичних, естетичних цінностей і критеріїв. Соціокультурне середовище потребує передусім гармонії у взаєминах з природою, яку разом із сучасними гуманними науково-технічними рішеннями може забезпечувати багатовікова національна традиція. Тому в світі, Європі, Україні слід досліджувати і вивчати в етнокультурній сфері ті багатоманітні особливості й досягнення стосовно знань, норм поведінки, світоглядних орієнтирів кожного регіону, етнічної групи, народу, що представляють загальний інтерес, здатні взаємозбагачувати етнічні культури, формуючи етичну свідомість людини і суспільства.